

PETRÁS ÉVA (SZERK.): IDŐABLAKOK. VÁLOGATÁS A SZOCIÁLIS TESTVÉREK MÁSODIK VILÁGHÁBORÚS FELJEGYZÉSEIBŐL, DOKUMENTUMAIBÓL.
BUDAPEST, BARANKOVICS ISTVÁN ALAPÍTVÁNY,
GONDOLAT KIADÓ, 2024. p. 448.

PETRÁS ÉVA (ED.): IDŐABLAKOK. VÁLOGATÁS A SZOCIÁLIS TESTVÉREK MÁSODIK VILÁGHÁBORÚS FELJEGYZÉSEIBŐL, DOKUMENTUMAIBÓL [WINDOWS INTO THE PAST. SELECTED NOTES AND DOCUMENTS OF THE SISTERS OF SOCIAL SERVICE FROM THE SECOND WORLD WAR]. BUDAPEST, BARANKOVICS ISTVÁN ALAPÍTVÁNY, GONDOLAT KIADÓ, 2024. p. 448.

Klestenitz Tibor

Nemzeti Közszerológati Egyetem

„Ugye, életuntak és savanyúak nem lehetnek apácák?” (244. oldal) – tette fel a kérdést egy fiatal hölgy 1946 nyarán a Szociális Testvérek Társasága (Societas Sororum Socialium, SSS) egyik tagjának. A kötet, amely a társaság irattárából, illetve a vatikáni gyűjteményekből elsőként közöl kiemelkedően értékes forrásokat, rendkívüli bepillantást enged a közösség történetébe a második világháború megpróbáltatásainak idején. Az érintett témák igen sokszínűek, magukba foglalják többek között az embermentést, a háborús hétköznapiakat, Budapest és Székesfehérvár ostromát, a szovjet megszállás tapasztalatait, a kommunista rendszer berendezkedésének kezdeteit. Az eseményeket egyedi szűrőn, a társaság tagjainak nézőpontján keresztül láthatjuk, ezért a közölt források talán mentalitástörténeti szempontból nyújtják a legtöbbet: megismertetik az olvasót a közösség szellemiségével, és segítenek megérteni, hogy milyen lélektani tényezőkön alapult a testvérek helytállása a vérzivataros időkben.

A Petrás Éva által szerkesztett kötet – az előszó, egy, Salkaházi Sárától származó, mottóként is olvasható 1943-as cikkrészlet, valamint a szerkesztői bevezető után – nyolc nagy tematikai egységre oszlik. Az első fejezet a *Róma* címet viseli, és Tóth Krisztina szöveggondozásában két forráscsoportot közöl: az első a Slachta Margit által a szlovákiai zsidók érdekében az Apostoli Szentszéknél 1943 márciusában indított akció dokumentumait tartalmazza. Erről korábban több szakirodalmi publikáció született ugyan, a teljeskörű forrásközlés azonban mindezidáig elmaradt. A második dokumentumcsoport Slachta 1943 májusában kelt, a magyarországi katolicizmus általános helyzetéről és a keresztény megújulás feltételeiről XII. Piusz pápa tájékoztatására írt emlékiratát és annak mellékleteit, valamint az anyagra vonatkozó szentszéki reflexiókat foglalja magába.

A kötet második fejezete Takács Anita SSS gondozásában a közösség budapesti, Thököly úti központjában, 1944 áprilisában megkezdett és – a testvérek egy nagyobb csoportja számára az ostrom alatt menedéket nyújtó – Zugligeten, 1945 márciusában befejezett krónikát adja közre, amely eredetileg a társaság belső hírlevelében jelent meg 1945 végén. A szöveg forrásértékét tovább növelik a beszúrásként közölt beszámolók, amelyek közül külön említést érdemel Köhler Ferenc lazarista szerzetes jelentése hegyeshalmi zsidómentő akciójáról.

A harmadik fejezet mindössze egyetlen dokumentumot tartalmaz: Palágyi Natália testvér levelét Kis György románi plébánosnak 1944. november 29-éről. A szöveg a nyilas uralom egy különösen megrázó budapesti epizódjáról is beszámol, annak az antiszemita propagandafilmnek a forgatásáról, amelyhez a karhatalmisták a Szent István körút 13. szám alatti ház kiszolgáltatott zsidó lakói közül választottak ki statisztákat a megalázó helyzeteket ábrázoló felvételekhez.

A negyedik fejezetben szerepelnek az elsőéves testvérjelöltek vándorútjai során keletkezett források, akiknek 1944 őszén kellett elhagyniuk a frontvonalra kerülő otthonukat, a Csanád vármegyei Szegvárt. Innen először Budapest érintésével a Szombathelyhez közeli Dénesfára utaztak, ám a német hadsereg kisvártatva kisajátította az ideiglenes otthonukként szolgáló kastélyt. A novíciusok ezt követően, több kitérő után, a már említett Kis György meghívására a Győr-Moson-Sopron vármegyei kisközség, Románd plébániájára költöztek, itt élték át a front áthaladását és a szovjet megszállást.

Az ötödik fejezet, amelynek szövegeit Wirthné Diera Bernadett gondozta, a Peitl Rozália Katalin által vezetett remetekertvárosi embermentő munka forrásaiból közöl válogatást, köztük a testvér önéletrajzát, valamint a nagyrészt Szlovákiából érkező zsidó menekültek későbbi leveleit és személyes hangvételű visszaemlékezéseit.

A hatodik fejezet Székesfehérvárra kalauzol el. A társaság 1934-ben kezdte meg működését a városban, ahol három óvodát és egy idős nőket gondozó szociális otthont üzemeltetett. A fejezet rövid rendtörténeti bevezető után Olasz Katalin testvér beszámolóját adja közre, amely 1944. március 19-e és 1945 márciusa között követi nyomon az eseményeket, megemlékezve a várost sújtó szőnyegbombázásról és a hosszasan elhúzódó harcok következményeiről.

A kötet hetedik egysége a társaság szegvári otthonának történetét mutatja be. Ez a rész a forrásadottságok következtében némileg kilóg a kiadvány koncepciójából, hiszen a világháborús korszakból Szegváron nem maradtak fenn feljegyzések. A közölt források az 1945 márciusa és októbere közötti időszakból származnak, ám a nagyarányú szovjet katonai jelenlét végét és az erőteljes kommunista részvétellel létrejövő új magyar közigazgatás létrejöttét bemutató dokumentumok így is jól illeszkednek a kötet egészébe.

A Németh Emma SSS által gondozott záró fejezet azokat az Istendiszerű jegyzőkönyveket publikálja, amelyeket a társaság tagjai 1945-ben, harmincnapos lelkigyakorlatukhoz kapcsolódóan, a jövő kihívásaira való felkészülés, a múltfeldolgozás, az önvizsgálat és a közösségi szellem megerősítése céljával tartott összejöveteleiken vettek fel. Ennek részeként számos testvér osztotta meg társaival felszólalások, tanúságtételek formájában az előző hónapokban átélt tapasztalatait.

A kötetet végül terjedelmes és adatgazdag, a források értelmezését nagyban segítő függelék zárja, amely tartalmazza a vatikáni dokumentumok eredeti nyelvű szövegét; a gyakran említett katolikus szervezetek bemutatását; a testvérek, testvérjelöltek, lelki igazgatók és a társaság jótévőinek névtárát; a kötetben szereplő fényképek jegyzékét; valamint a névmutatót.

Az *Időablakok* tehát sokszínű forrásanyagot vonultat fel, a szövegeket ugyanakkor mégis összekötik a szociális testvérekre jellemző lelkület megnyilvánulásai. A Szentszék egyik munkatársa 1943 tavaszán úgy foglalta össze személyes benyomásait Slachta Margitról, hogy „jámbor és aktív, de kissé idealista ember benyomását keltette” (79.). Az idealizmus az ő esetében azonban semmiképpen sem életidegenséget jelentett, hiszen a társaság élén bátran és következetesen érvényesítette a személyes hitéből fakadó erkölcsi parancsokat. Ez számára teljesen természetes magatartásnak látszott. 1945 májusában, lelkigyakorlatuk lezárásakor Slachta emlékeztette társait, hogy egy évvel korábban közösen elhatározták: „emberi törvényekkel ellentétben is az isteni parancsok útján fogunk járni, és a Gondviselésre bízunk a következményeket” (337.). Számára az is magától értetődőnek számított, hogy „Nekünk se németet, se oroszot nem lehet gyűlölni, nekünk csak a bűnt lehet gyűlölni. Aki rosszat követ el, imádkozni kell érte, vezekelni, engesztelni, példát mutatni. A megváltás útja nem a gyűlöleté.” (145.)

Miután a testvérek beszámolóikat saját közösségüknek szánták – előszóban hangzottak el, vagy a belső hírlevelek számára készültek –, ezért igen nyílt, őszinte hangneműek, és jól kiolvasható belőlük a vezetőjük személyes példaadása által rájuk gyakorolt hatás. 1945-ben például Dezsényi Marietta testvér tanúságtételében arról beszélt, Slachta példája nyomán „kezdtém megérteni, hogy a »kereszténység lényege a szeretet«. Hányszor hallottam ezelőtt, hányszor tanultam erről, s egy német megszállásnak, egy zsidóüldözésnek kellett jönnie, hogy ezt megértsem, hogy bennem életté váljék. Mindinkább meggyőződésemmé lett – a nehéz könnyűvé változott –, természetessé vált a természetfeletti!” (358–359.). A társaság tagjainak a háborús hétköznapiakban ez a mentalitás adhatott erőt saját korlátaik meghaladásához; amint azt Asszám Bella testvér megkapó őszinteséggel megfogalmazta: „[s]em hős, de bátor sem vagyok, tudja ezt mindenki”, ám mély elvi meggyőződésének hála mégis képes volt helytállni a kiélezett helyzetekben (351.).

A társaság tagjai ugyanakkor idealista céljaik elérése érdekében nagyfokú gyakorlatiasságról, rugalmasságról és alkalmazkodóképességről tettek tanúbizonyságot a háborús viszonyok közepette. Jól mutatja ezt például a románci krónika. A front közeledténél hírére az elsőéves testvérjelöltekre – miután elterjedt a hír, hogy a szovjetek bizonyos tiszteletet tanúsítanak az apácák iránt – óvintézkedésként szürke egyenruhát adtak, és azért, hogy a falu népe ne lepődjön meg a hirtelen változáson, még ünnepélyes beöltöztetési szertartást is rendeztek a templomban. Amikor a falu elhagyására készülő német katonák mindenáron távozásra kívánták bírni a novíciusokat, a konfliktus elkerülése érdekében a plébános segítségével látszatmenekülést szerveztek, látványosan kivonultak a plébánia épületéből, ám gyorsan elhagyták a nyugat felé tartó országutat és egy eldugott villába húzódtak. A szovjetek megérkezése után a növendékek egy részét elcsúfítva, álruhában, gyalogosan a már régebben megszállt és katonáktól mentes falvakba küldték. Kis idő múlva azonban, amikor a megszálló hatóságok hadikórházat rendeztek be a románci plébánia épületében, a menekültek visszatértek, hogy segítsenek a betegápolásban (217–232.).

A testvérek azzal is tisztában voltak, hogy a kommunisták mély ellenszenvvel tekintenek egyes egyházi szervezetekre: a zugligetiek 1945 januárjában úgy értesültek, hogy a szovjet hadseregnek külön listája volt a „burzsuj” szerzetesrendekről (145.), ezért arra törekedtek, hogy ne lehessen ingyenélőknek bélyegezni őket, és készségesen teljesítettek apróbb teendőket a beszállásolt katonák javára (153.). A románci növendékek ehhez hasonlóan alkalmanként akár még felesleges munkákat is végeztek azért, hogy a katonák ne higgyék őket dologtalanoknak (230.). A szegvári testvérek pedig 1945 márciusában azért vetették el nagyobb csoportok fogadásának gondolatát, mert tudták, azonnal gyanússá válnának a hatóságok szemében, ha kiderül, hogy képesek vendégeket ellátni étellel (320.).

Az *Időablakok* – igazolva a szerkesztői előszó megfogalmazását – valóban „minden ízében különleges és fontos” kötet (13.), amely mindeddig ismeretlen forrásaival egyedi, mélyen emberi, idealizálástól mentes bepillantást nyújt a Szociális Testvérek Társaságának életébe, az embermentés, a világháború és a szovjet megszállás történetébe.